

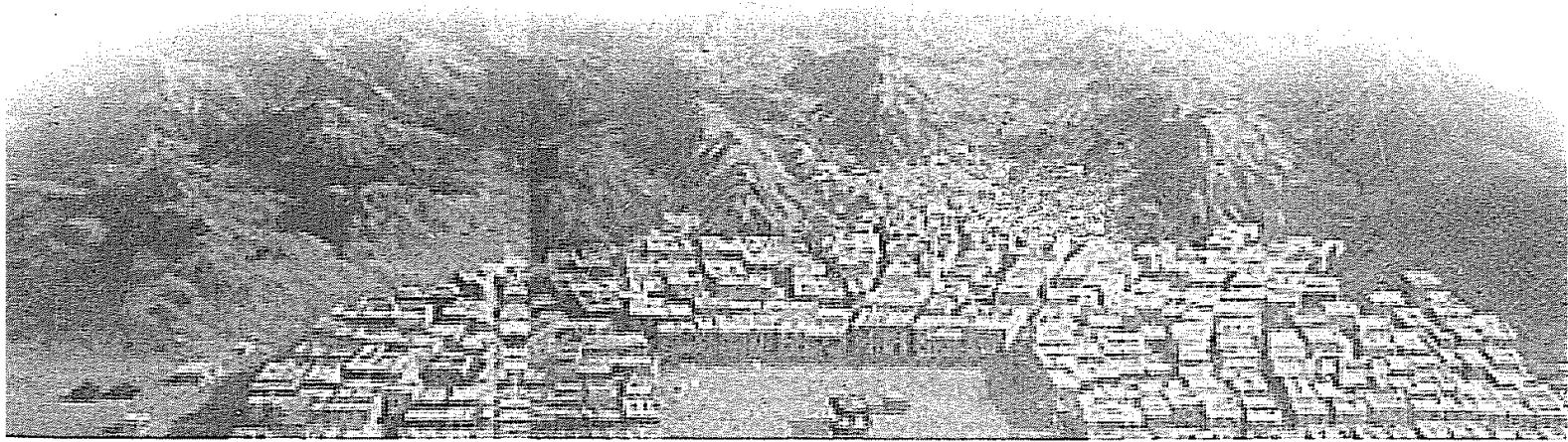
8. TÜRKİYE
TEFSİR AKADEMİSYENLERİ BULUŞMASI

SEMPOZYUM

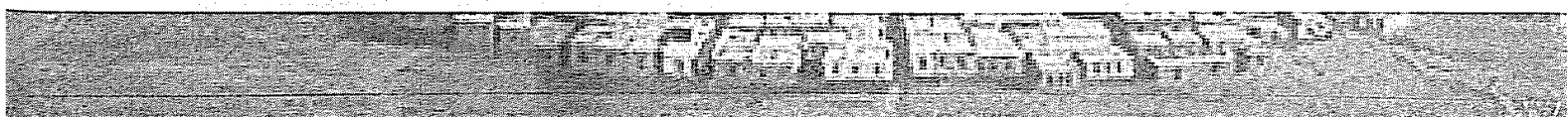
Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından
KUR'ÂN ÖNCESİ MEKKE TOPLUMU

1 - 3 Temmuz 2011

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ TEFSİR ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI

**İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER DAİRE BAŞKANLIĞI - KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ**

10.00 - 10.30

Cahiliye dönemi Mekke dini: Ahmesilik

Yrd. Doç. Dr. M. Şevket KOTAN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Giriş

Bu güne kadar hak ettiği ilgiye mazhar olamayan Ahmesilik meselesi aydınlatılmadan Kur'an'ın nazil olduğu Mekke toplumu yanında genelde cahiliye Araplarının dini durumlarının da doğru anlaşılmayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna karşılık, şayet Ahmesilik konusu aydınlatılacak olursa bunun gerek cahiliyenin dini durumu gerekse de Kur'an'ın anlaşılmasında önemli tesirler meydana getireceğini öne sürebiliriz. Çünkü Ahmesilik, biraz sonra görüleceği gibi cahiliye din anlayışını ifade eden en merkezi kavramdır. Öyleyse Ahmesilik nedir, Ahmesiler kimlerdir ve bunlar ne zaman ortaya çıkmışlardır.

Türkçede şimdiye kadar Ahmesilik üzerine yapılan araştırmalarda genelde Ahmesilik konusunun, iki temel üzerinde kurgulandığı görülmektedir: Bunlardan ilki, İbn İshak'a dayanarak İbn Hişamın aktardığı, "Fil Vak'ası'ndan önce miydi sonra mıydı bilmem, Kureyş kabilesi Hums meselesini ortaya atmış ve ona göre hareket etmişlerdi" (İbn Hişam, I, 199) şeklindeki sözleridir. İbn İshak ve İbn Hişam'ın söz ettiği bu mesele Kureyş'in, "Biz Allah'ın ehliyiz, Halil İbrahim'in oğulları, ve Beytullah'ın idarecileri, Harem'in sakinleriyiz. Araplardan hiç bir kimse bizim sahip olduğumuz mertebede değildir. Araplar bize verdikleri değeri başka hiç kimseye vermezler." (Ezraki, 176) diyerek seçkin bir dini söylem geliştirmeleri ve kendileri için bazı imtiyazlar ihdas etmeleridir. İkincisi ise, Ezraki'nin İbn Cüreyc'den yaptığı şu alıntıdır: *Cenabı Allah Fil sahibi Habeşli Ebrehe'nin ordusunu perişan edip onların üzerine Ebabil kuşlarını gönderince bütün Araplar, Kureyş ve Mekke ahalisini yüceltti, onlara saygı gösterdi. Onlar (Kureyş kabilesi hakkında), "işte bunlar ehlullahdır, bakın Allah Kureyş'i koruyup*

düşmanlarını (Habeşliler ve Yemenlileri) öldürdü. Onları düşmanlarının sıkıntısından kurtardı" dediler. Bu olay üzerine Arapların Ka'be'ye, meşair-i harama ve haram aylara saygısı çoğaldı ve onlar, Kureyş'in dininin, dinlerin en hayırlısı ve Allah'ın en sevdiği din olduğu kanaatine vardılar. (Ezraki, 176)

Kaynaklarımızda geçen bu iki rivayete dayanılarak genelde bu konu, 1-Kureyş'te Ahmesilik fikrinin Fil olayından sonra ya da biraz önce ortaya çıktığı, 2- Fil vakasının meydana getirdiği atmosferin sonucu olarak diğer Arapların da, Kureyş'in uydurduğu bu seçkin söylemin tesirinde kalarak Ahmesiliğin üstünlüğünü kabul etmiş oldukları şeklinde anlaşılmış görünmektedir. Buna göre Ahmesilik, fil vakasının Araplar üzerinde meydana getirdiği sarsıcı etkiden istifade ederek başta Kureyş olmak üzere Mekke çevresi kuzey Arap kabilelerinin diğer Araplara karşı devşirdikleri bir imtiyaz söylemi olarak gözükmektedir. Cahiliye devrinin müşrik Arapları, Ahmesilik olarak isimlendirdikleri bu siyasal ve ticari imtiyazı dini duygulardan istifade ile devşirdikleri için de söylemi dinsel motiflere dayandırarak ve yeni dinsel kurallar üreterek Ahmesiliğe dinsel bir kimlik kazandırmışlardır. Ve bütün bu hadiseler 40 yıl gibi kısa bir zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Nitekim bu konu işlenirken, 1- Kaynakların sadece Humus, Hames, Tahammus ve Ahmesî kelimelerinin geçtiği kısım ve pasajlarından istifade edilerek ele alınmıştır. 2- Biraz da buna bağlı olarak Ahmesilik, daha çok Ahmesi olan kabilelerin diğerleriyle karşılaşmalarında ve Hac ibadeti esnasında pratik değer kazanan bir tutum olarak tezahür etmiştir. Halbuki konu biraz irdelendiğinde meselenin aslının bu tabloya pek uygun olmadığı açıkça görülmektedir. Bize göre Ahmesiliğin anlaşılması için, Ahmesiler kimlerdir, bu hareket ne zaman başlamıştır, Ahmesiliğin mahiyeti nedir ve Ahmesilik dini bir hareket midir yoksa ekonomik bir hareket midir, sorularının cevaplarını aramak gerekir.

1-Ahmesi Kabileler

Lügatte mutassıp ve şecaat sahibi anlamına gelen humus kavramı, din hususunda samimi ve tavizsiz, savaşta ise güçlü ve cesur olmayı ifade etmektedir. Bu özelliklere sahip olmaları sebebiyle de Kureyş ve müttefikleri Ahmesi olarak isimlendirilmiştir. (Lisanu'ul-Arab)

Her ne kadar kaynaklarımızda Ahmesilerin kimler olduklarıyla ilgili farklı görüş ve rivayetler varsa da biz bu tartışmaya girmeden en geniş gibi görünen Ezrakî'nin listesini aktarmakla iktifa edeceğiz. Ezraki, Ahmesilerin, Kureyş ve diğer Araplardan olup Kureyşlilerle evlenme sonucu doğan bütün Araplar, Kinane, Huzaa, Evs, Hazrec, Cesm, Zebid, Benu Rabîa bin Amir bin Sa'saa, Ezd-i Şuûne, Cezm, Zebîd, Beni Süleym'in kolu Benu Zekvân, Amr el-Lat, Sakif, Gatafan, Gavs, Advan, Allaf ve Kuzaa kabileleri olduğunu söylemektedir. (Ezrakî, 179) Özet olarak bu listede yer alan kabile ve gruplar, anlaşıldığı kadarıyla, aslen Mekkeliler ile onların akraba ve müttefiki olan kabile ve gruplardır.

2-Ahmesiliğin Tarihi

Yukarıda geçtiği gibi konuyla ilgili bazı araştırmacılarda Humus hareketinin başlangıcı, İbn İshak ve İbn Hişam'da geçen alıntıya dayanılarak Fil vakasından sonraya tarihlendirilmektedir. (Uslu, 18/364, Çelikkol, 148) Nitekim bunlardan Ünal Kılıç'ın, Humus üzerine yazdığı makalede, yukarıda geçen İbn İshak rivayetini esas alarak Hums hareketini Fil vakasından sonra ortaya çıkan bir hareket olarak değerlendirdiğini görmüştük. Onun nihai değerlendirmesi şöyleydi: "Fil Vakasından sonra lehlerine gelişen bu itibardan istifade etmek isteyen Kureyşliler, Hums müessesesini oluşturarak söz konusu itibar ve bununla elde edeceklerini umdukları menfaatlerin süreklilik kazanmasını amaçladılar. Dolayısıyla bu oluşumun Fil Yılından sonra gerçekleştiği söylenebilir." (Kılıç, 83,)

Fakat yukarıdaki açık tarihsel veriye rağmen, biz bu hareketin Fil vakasından sonra değil, çok daha eskilere dayandığı kanaatindeyiz. Çünkü her şeyden önce biraz sonra göreceğimiz gibi, bu kadar kurumsallaşmış ve yaygın bir dini gelenek haline gelmiş bir hareketin Fil Vakası ile İslamın başlangıcı arasında geçen 40 yıl gibi kısa bir zaman içerisinde gerçekleşmiş olmasının imkan dahilinde olamayacağını düşünüyoruz. Nitekim araştırmacıların gözünden kaçtığı görülen şu nokta bu düşüncemizi desteklemektedir: Ahmesilerin kimler olduğu sayılırken tarihçilerin neredeyse ittifak halinde olduğu bir husus, kız evlendirme yoluyla Kureyşten doğan boy ya da kabilelerin de Ahmesiliğe dahil olduğudur. Halbuki bir boy veya kabilenin oluşumunun 40 yıl kadar kısa bir sürede tamamlanamayacağı açıktır.

Yine Ezraki, ihramlı iken keş yapmak ve yağ eritmek gibi bazı şeylerin Ahmesilere yasaklanması ile Hilleye mensup civar Araplarına hac için geldiklerinde beraberlerinde getirdikleri yemekleri haram kılmalarının, Huzaa ve Kinane kabilelerinin haremliyle karışması sonrasında onlar tarafından icat edildiğini söylemektedir. (Ezraki,168) Bilindiği gibi söz konusu kabilelerin haremliyle karışması hadisesi, Kusay öncesine ait bir hadisedir.

Bu ve bazı tarihi verilere bakılarak Ahmesiliğin temellerinin, en yakın tarih olarak Kusay b. Kilab zamanına, hatta bu kadar kurumsallaşmamış haliyle Kusay öncesine kadar götürülebileceği rahatlıkla söylenebilir. Ezraki'nin, İbn İshak'a dayanarak bildirdiğine göre, Kusay Kureyş'e hitabede bulunarak şöyle demişti: "Ey Kureyş topluluğu! Sizler Allah'ın komşuları ve Harem ehlisiniz. Gelen hacılırsa Allah'ın misafirleri ve Beyt'in ziyaretçileridirler. Onlar ikram edilmeye en layık misafirlerdir. Buradan dönünceye kadar hac günlerinde onlar için yemek hazırlayın, içecek temin edin." Ezraki, bunu aktardıktan sonra şunları ilave etmektedir: Kusay kavmi içinde bu adet, İslamiyetin zuhuruna kadar Rifade adı altında devam etti. İslamiyetin zuhurundan sonra da yine eskiden olduğu gibi günümüze kadar devam etmiştir. (Ezraki, 184) Nitekim Kusay'ın "sizler Allah'ın komşuları ve Harem ehlisiniz" şeklindeki sözleri, Ahmesilerin her zaman sloganları, kendilerini tanımlayan ilk sözleri olmuştur. Ayrıca bu geleneği daha sonraları Haşim'in de sürdürdüğünü görmemiz bunun en az Kusay'dan itibaren yerleşik bir gelenek olduğunu göstermektedir.

Çünkü Kureyşlileri ilk defa bir bayrak altında toplayarak, Mekke'de bir hükümet kurmayı başaran kişi Kusay'dır. Bu hükümetin hem maddi ve hem de manevi bir hüviyeti vardı ve her iki liderlik te Kusay'da bulunuyordu. Kusay hem hükümet işlerine hem de dini merasimlere liderlik yapıyordu. Daha önce İcaze, İfade ve Nesiy şeklinde olan Ka'be'ye ilişkin üç görev ve yetkiyi genişleterek ve bunların çoğunu da kendi nüfuzuna alarak hem Ka'be ile birlikte Kureyş'in itibarını artırmış hem de büyük ekonomik bir kaynak oluşturmuştur. Kusay, Ka'be ile Kureyş kabilesinin geçimi arasındaki olağanüstü irtibatı göz önüne alarak kamu hizmetlerini tanzim etmiş ve hacıların menasike gelip gitmelerini kolaylaştırma esaslarını hazırlamaya büyük önem vermiştir. Mekke etrafında savaşmanın yasak olduğu yarasını da Kusay koymuştur. (Günaltay, 241-242)

Yine Ezraki'nin naklettiği başka bir olay da Ahmesilik oluşumunun ne kadar eskilere dayandığını göstermektedir: "Cahiliye devrinde yaşayan Mekkeliler, Mekke'den başka bir yere gittikleri vakit, Haremli olduklarına işaret olmak üzere kendilerinin ve develerinin boyunlarına Harem ağacından yapılmış gerdanlıklar takarlar; onlara rastlayanlar da bu işarete bakarak: "Bunlar Ehlullahdır" diyerek onlara dokunmazlardı. Harem'e döndükleri zaman her şeyden emin olurlar ve Makta' denilen dağa giderlerdi. Burada kendilerinin ve develerinin gerdanlıklarını keserlerdi. Buraya bu sebepten Makta' ismi verildiği söylenmektedir." (Ezraki, 214)

Ebrehe ordusu Ka'be'ye saldırmaya teşebbüs ettiğinde Abdulmuttalib'in söylediği Ahmesi din anlayışını da gösteren şu beyitleri, Ahmesiliğin tarihine ilişkin önemli bir ipucu teşkil etmektedir:

Biz Allah'ın beldesinde Allah'ın ehliyiz.

Bu durum İbrahim zamanından beri devam etmektedir.

Allah'a ibadet etmekteyiz.

Bizde zimmete vefa, akrabaya sıla yapmak gibi güzel bir adet vardır.

Beyt'in öyle bir rabbi vardır ki o,

Oraya günah işlemek maksadıyla gelenleri kesip atar.(Ezraki, 145)

İslam ve hatta Fil Vakası öncesi cahiliye şiirinde humus ve ahmes kelimelerinin geçmesi de bu dini hareketin çok daha eski tarihlerde ortaya çıktığını göstermektedir. İbn Hişam'da geçen ve Cebele savaşında söylenen bir beyitte hums kelimesinin geçmiş olması buna örnektir. Yapılan hesaplara göre Cebele savaşı Fil Vakasından 17 sene önce vuku bulmuştur. Bu da Ahmesiliğin en az Kusay zamanına kadar götürülebileceği düşüncesine haklılık kazandırıyor. (Ortakaya, 109-110)

Eğer durum böyleyse o halde İbn. İshak'ın " *Fil Vakasından öncemiydi sonramıydı bilmem, Kureyş kabilesi Hums meselesini ortaya atmış ve ona göre hareket etmişlerdi.*" şeklindeki rivayetini nereye koyacağız? Bize göre bu rivayet, Hums dinsel geleneğinin Fil Vakasından sonra çıktığına değil, Fil Vakasıyla yeni bir evreye girdiğine işaret etmektedir. Muhtemelen bu burada bir anlatım eksikliği vardır. Aslında söylenmek istenen, Humus dinine yeni eklemelerin yapılması suretiyle

Humus meselesinin yeniden gündeme gelmiş olmasıdır. Yukarıda öne sürdüğümüz gerekçelerin dışında İbn. Cüreyc'in verdiği bilgiler de bunu desteklemektedir. İbn. Cüreyc, Fil Vakası sonrası durumu tasvir ederken, "...bütün Araplar Kureyş ve Mekke ahalisini yücelttiler, onlara saygı gösterdiler. Şöyle diyorlardı: Onlar Allah'ın Beyt'inin ehlidirler. Allah onlara bedel onların düşmanlarını öldürdü. Onları düşmanlarının sıkıntısından kurtardı. Bu vesileyle Arapların Hareme olan saygı hisleri arttı. Meş'ar-ı Haram'a ve haram aylara karşı olan ta'zim ve hürmet duyguları da çoğaldı. Kureyş dininin, Allah'ın en sevdiği din olduğu kanaati onlarda hasıl oldu" demektedir.

Yine İbn. Cüreyc, "Kureyş de, "Biz Allah'ın ehliyiz, Halil İbrahim'in oğulları ve Beytullah'ın idarecileri, Harem'in sakinleriyiz. Araplardan hiç kimse bizim sahip olduğumuz mertebeye sahip değildir" dedikten sonra "bu esnada Kureyşliler dinlerinde bazı yenilikler ihdas ettiler ve yenilikleri uygulamaya koydular. Bu meyanda "Hareme hürmet ettiğiniz gibi Harem dışına ait hiçbir şeye hürmet etmeyiniz. Zira siz eğer bunu yaparsınız Araplar sizin Hareminize saygı göstermezler. Çünkü onlar, Harem'e saygı gösterdikleri gibi Harem dışı yerlere de saygı göstermişlerdir" dediler. Ve Arafat'ta vakfe yapmayı, Arafat'tan Müzdelife'ye dağılmayı, meşairden, Hac esaslarından ve Hz. İbrahim'in dininin icaplarından olduklarını bile bile bu ibadetleri terk ettiler, fakat kendilerinden başka diğer Araplar için bu vazifeleri ikrar ettiler. Onlar, kendileri için: "Biz Harem Ehli ve Ahmesi'yiz, Harem hudutlarından dışarıya çıkmak ve Harem dışı olan bir şeye saygıda bulunmak bize yakışmaz" dediler. Kendileriyle ihtilaf halinde olan diğer Hill ve Harem sakini Araplardan, hısmılık dolayısıyla meydana gelen çocukları da kendi imtiyazlarına sahip kıldılar, kendilerine helal olan onlara da helal, haram olan onlara da haram kabul ediliyordu." (Ezraki, 168) diyerek Fil Vakası sonrasında Ahmesi Arapların bu oluşan uygun ortamdan istifade ederek diğerleriyle yaşadıkları bazı sorunlarını halletmek istediklerine ve buna bağlı olarak daha da seçkinleşmeye gayret ettiklerine ışık tutmaktadır.

Bu sorunlar cümlesinden olarak Gatafan kabilesinin kendi bölgelerinde Ka'be benzeri bir yapı ve bir harem bölgesi inşa etmeleri zikredilebilir. Ebrehe'nin İnşa ettirdiği mabet gibi Arap yarımadasında daha birçok mabet bulunmaktaydı ve bunlara Ka'abat denilmekteydi. Bu durum diğer Arapların da, Ka'be'nin Mekkelilere kazandırdığı avantaja sahip olma mücadelesi içerisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim Ahmesi Mekkeliler Ebrehe'nin mabedine pisleyerek tepkilerini ifade ettikleri gibi Gatafanlıların mabedi de bir Ahmesi olan Züheyr Kelbi tarafından saldırılarak yıkılmıştır. (Ali, 6/364)

3-Ahmesiliğin Mahiyeti

Ahmesilik üzerine yapılan bazı araştırmalarda Ahmesiliğin özet olarak şu şekilde anlaşıldığına işaret etmiştik: Fil vakasından sonra Kureyş'in diğer Arap kabileleri nezdindeki saygınlığı artınca, lehlerine oluşan bu fırsatı değerlendirmek üzere Kureyş, bundan elde edeceği menfaatin süreklilik kazanmasını amaçlayarak Hums kurumunu tesis etti. Hums'un kurucuları ve tabii mensupları olan

Kureyşlilerin dışında başka kabileler de Kureyş'le olan dostluk, ticari ilişkiler ve akrabalık derecelerine göre bu oluşuma dahil edildiler. Hums'un dışında kalan ve Hille diye adlandırılan kabileler ise ikinci sınıf muameleye tabii tutularak, Mekke'ye geldiklerinde Humusluların sahip oldukları ayrıcalıklardan mahrum bırakılarak bazı kurallara uymaya zorlandılar. (Kılıç, 84)

Ahmesiler Arafatta vakfe yapmazlardı; çünkü onlar Ehlullah'ın Haremde çıkmaması gerektiğini, aksi takdirde saygınlıklarının kalmayacağını ileri sürerek hac mevsiminde bazı şeyleri kendileri için haram kılmışlardı. Bu haramların bazıları, dokuma yapmak, ip ve tavşan kılı bükmek, et ve yağ yemek, yağ eritmek, Harem dışında herhangi bir şeye saygı göstermek, Arafat'ta vakfe yapmak ve hac zamanı Harem dışına çıkmak ve evlere kapısından girmektir. (Çelikkol, 150) Ne var ki kaynaklarımızda geçen tarihsel bilgilere dayanılarak yapılmış olmasına rağmen bu tasvir, Ahmesiliği eksik tasvir etmekte ve marjinal bir oluşum gibi göstermektedir.

Bize göre Ahmesiliğin mahiyeti konusunda gerçeğin izini sürmek için yine Ezraki'nin, "İbn Abbas'dan rivayet olunduğuna göre Araplar iki din üzerinde bulunuyorlardı. Birisi Hille, diğeri de Humus idi, şeklindeki ifadesi iyi bir başlangıç olabilir. (Ezraki, 170) Çünkü her ne kadar kaynaklarımızda "Tıls" diye üçüncü bir gruptan söz ediliyorsa da ve İbn Abbas bundan söz etmemiş olsa da İbn Abbas, Ahmesilik ve Hill'den iki farklı din olarak söz etmektedir. Cahiliye Araplarını bu iki din üzerinde gösteren İbn Abbas'ın bu ifadesi acaba ne anlama geliyor? Burada din sözcüğü ile ne kastedilmektedir. Bununla sadece farklı iki eğilim mi kastediliyor yoksa hakikaten de o dönemde Araplar bir birinden farklı dinlere mi tabi idiler? Her ne kadar bu sorunun cevabı konu ilerledikçe ortaya çıkacak olsa da biz burada sadece Ahmesiliğin din olarak değerlendirilecek kadar önemli bir hadise olduğuna işaret etmekle yetinelim.

Tarihçilerin Hums konusunda söylediklerini bir analize tabi tutunca şöyle bir manzara ortaya çıkıyor: Humus asıl itibariyle hür olan Mekkeliler ile onların dini-ne bağlananlardır. Mekkeliler hiçbir bitkinin yetişmediği bir vadide yaşadıklarından büyük bir sıkıntı içinde olmuşlardır. Ka'be dışında başka bir şeyleri olmayınca da, dinlerine sıkıca bağlanmışlar ve işbirliği içerisinde Ka'benin rabbine ibadete çağırarak, misafir ağırlamak, başkalarıyla savaşmaktan kaçınmak, başkaları kendilerine karışmadıkça onların işlerine burunlarını sokmamak, imdat isteyen imdadına koşmak, kabeye hac, umre ya da ticaret maksadıyla gelenlere yardım etmek, onlara yiyecek takdim etmek ve yabancıya yardımda bulunmak hususunda yardımlaşmışlardır. Bunlar Ka'beye, hacca ve haram aylara hürmeti korumuşlar, kendilerine hac mevsimi ve hac mevsimi dışında uyulması gereken sert ve katı bir uygulama adabı ihdas etmişlerdir. Anlaşılan o ki onlar kendilerini, Allah'ın diğer Arap topluluklarından üstün kıldığı bir topluluk olarak görüyorlardı. Onların kendilerine özgü, diğer Arapların da kendilerine özgü ritüelleri (menasik) vardı. Ahmesiler, Ukaz ve diğer toplanma yerlerinde onları sair Araplardan ayıran kendilerine has çadırlar kurmayı ihdas etmişler, kendilerine güç ve mal bakımından denk görmedikleri hiç kimseyle akrabalık kurmamışlar ve bu özel topluluklarını

dini ve iktisadi yardımlaşma kuralları üzerine inşa etmiş, çoğunlukla uluslararası tüccarlar haline gelmişlerdi. Şiarları “ehlullah” olmalarıydı. Dinleri ise dine sıkı sıkıya bağlı olmalarıydı.

İnsanları esir almayı ve savaş yoluyla ele geçirilen malları helal görmediklerinden dolayı savaştan kaçınan ve gasp yoluyla kazanç elde etmekten de uzak duran Ahmesiler için, ticaretten başka çıkar yol kalmıyordu. Bunun için onlar Bizans, Habeşistan, ve Mısır'a kadar gidip ticari anlaşmalar yaparak uluslar arası ticaret yapan tüccarlar olmuşlardı. Arap kabileleri ile yaptıkları ilaf anlaşmalarıyla ticaret yollarını güvene alan Ahmesiler, tam anlamıyla bir tüccarlar topluluğuna dönüşmüşlerdi.

Ne var ki Ahmesilikte ticaret, dini bir anlam kazanmış ve ticaret dinsel bir ritüele dönüşmüştür. Dolayısıyla mala da dinsel bir içerik kazandırarak dinle malı birleştirmişlerdi. Onlar, kabiliyetli olup gayret ve beceri sahibi her kesin mal kazanarak zenginleşmesine imkan tanıyorlardı. Ki, Beytullah'ın korunması, iktisadi adalet ve dengenin sağlanması, bunun için fakir ile zengin arasındaki uçurumun ortadan kaldırılması ve böylelikle toplumu meydana getiren tabakalar arasındaki denge konusunda her hangi bir sorunun kalmaması ve fukaranın zengin malına göz dikmesiyle meydana gelecek sorunların yaşanmaması için bir kısmını harcayabileceği bir kazancı olsun. Ahmesiler bunu vacibattan sayıyorlardı. Zulmün ortadan kaldırılmasını teşvik ederek ihtiyaç duyan her mağdura yardımcı olmak için Hilfu'l-Fudûl teşkilatını, Ümmü'l-Kura olan bu beldede rahmetin yayılması, fukaranın mutlu olması ve fakirliğin etkisinin azaltılması için de İlaf kurumunu kurmuşlardı.

Bunların yanında Ahmesiler, sivil insiyatifler kullanarak, ihtiyaç sahiplerine ve toplumun dul ve yetimlerine yardımda bulunuyor ve bunu din, asalet ve mü-rüvvetin bir gereği sayıyorlardı. Çünkü Ahmesiler, kendilerini Ehlullah ve onun hizmetçileri olarak görüyorlardı. Onlar, Allah'a ve putlara ibadet ile onlar için vazdedilen dini şiar ve menasik ve dini şiarları haline getirdikleri ticaret üzere kurulu bir toplum idiler. Ticareti dini şiarlardan saymalarının nedeni, onun kazancını Allah yolunda, yani Allah'ın evi ve mustaz'aflar için harcamalarıydı. Böylece sadaka ve muhtaçların yedirilmesi, dini emirler cümlesine dahil olmuştu. Bunlar, din ile ticaretin, din ile malın arasını birleştirerek ticarete dinsel bir anlam kazandıran bir topluluktu. Toplumlarını, bol kazanç elde etmenin yolu olan, sermayelerini birleştirerek birlikte ticaret yapmak ve yaptırmak suretiyle yardımlaşmaya, ekonomik iyileşmeyi sağlamaya, böylece haset ederek başkasının malına gözünü dikmemek için bir şeyi olmayan yoksulla paylaşarak adil olmaya teşvik ediyorlardı. Her ne kadar içlerinde bazı cimri ve yoldan çıkarak fakirlerin mallarını gasp eden istisnai aykırı tipler bulunsalar da Ahmesiler, temel ilkeleri Allah, putlar, hac ve ticaret olan pür dindar bir topluluktu. (Bkz, Ali, 6/ 367-368)

Görüldüğü gibi gerek Ahmesilik hareketinin ifade ettiği anlam, gerekse de Ahmesilik hareketine mensup olan kabileler ele alındığında, yapılan tasvirlerin aksine, ortaya çok daha kapsamlı ve kökü derinlerde olan bir dinsel hareketle karşılaşılmaktadır. Cevat Ali'nin topladığı tarihi verileri aktardıktan sonra varmış

olduğu kanaatini izhar ederken görüldüğü gibi, Ahmesilik tüm hicaz Araplarının tamamına yakın kısmının din anlayışını ve bu anlayışa dayalı olarak kurumsallaşan ve birbirinden asla ayırt edilemeyecek şekilde birleşmiş olan dini ve dünyevi hayatını ifade etmektedir. Görünen o ki bu yeni dinsel gelenek, Hz. İbrahim'in dini, Ka'be ve Ka'be çevresinde onunla etkileşim halinde sosyolojik ve coğrafi koşullar doğrultusunda organize olan Arapların özel koşullarından doğmuştur.

Putçuluğun gölgesinde oluşan imajın yanıltıcı etkisine rağmen görünen odur ki, Hille, Tıls ve Ahmesilik dinsel geleneklerinden hangisine mensup olursa olsun genelde cahiliye Arapları dindar bir topluluktur. Yine görünen o ki, araçlar ihdas etmiş olmakla birlikte, Arabın hafızasında merkezi kavram Allah'tır ve her şey buna göre organize olmaktadır. Ahmesiler ise dindarlık bakımından müstesna bir topluluktur. Nitekim onların putçuluklarının bir anlamı da her daim Allah ya da aracısı olarak kabul edilen bir put ile birlikte olmaktır. Nitekim el-Kelbi, putçuluğun doğuşundan söz ederken bunu Arapların Ka'be'ye olan gönülden bağlılıklarına dayandırmaktadır. (el-Kelbi, 26) Görüldüğü gibi onlar, kendilerini Allah tarafından seçilmiş bir topluluk olarak görüyorlar ve Allah'ın kendilerine bir komşu kadar yakın olduklarını hissediyorlardı. Öyle ki Fil Vakasında olduğu gibi Allah'ın evinin koruyucuları olan ahalisine yönelik bir tehlike baş gösterdiğinde Allah hemen müdahale ederek bu tehlikeyi bertaraf ediyordu. Ve görüldüğü kadarıyla onların, Ka'beyi koruması için Allah'a dualarını yaptıktan sonra dağa çıkarlarken, Allah'ın kendi beytini koruyacağından hiçbir şüpheleri yoktu.

Görüldüğü gibi bu mülahaza, Ahmesiliğin salt dini ya da salt ticari bir oluşum olduğunu söylemenin yanlış olduğunu ortaya koyarak yukarıda işaret ettiğimiz bir soruya da cevap olmaktadır. Onların uydurdukları dini kuralların bazılarının sırf ticari menfaat sağlamak olduğunu söylemek pek kolay değildir. Doğrusu böyle bir indirgeme yerine onları kendi özelliklerinde anlamaya çalışmak daha faydalı olur. Çünkü her şeyden önce Ahmesilik anlaşıldığı kadarıyla dini bir örgütlenmedir ve yukarıda geçtiği gibi mala ilişkin düşünce ve uygulamaları da göz önüne alınca bunların mala dahi dinsel bir anlam vererek Allah'ın milleti için harcadıklarını görmekteyiz. Nitekim içerisinde Hums ve Ahmes kelimelerinin geçtiği isim ve cümlelerde bu kelimenin asıl itibariyle, cahiliye döneminde ilahların isim ve sıfatları anlamında kullanıldığı görülmektedir ve bu cümleden olarak Ka'be'nin bir ismi de Hamsa'dır. Sonra zamanla bu kelimeler anlam değiştirerek İslam dönemine yakın zamanlarda tarihçilerin ve lügat bilginlerinin kullandıkları anlamları kazanmışlardır. Ahmesu'llah, Benu Ahmes, Ebu Ahmes ve el-Ehamis kullanımlarında geçtiği gibi bu kelimeler, asıl itibariyle önceleri sırf dini bir içeriğe sahiptirler. Bu içerik de; dine sınıksız sarılmak ve ona kuvvetle bağlanmak, Allah'a putlar üzerinden ibadet ve ataların sünnetini salabetle muhafaza etmektir. (İbn Sa'd, Tabakat,1/41, Ali, 6/370)

Her ne kadar Fil vakasından sonra Ahmesi din anlayışında bazı değişiklikler yapılmış gibi görünüyor ve bu kurallardan bazıları aynı zamanda ticari kazanç elde etmeye hizmet etmişse de (Kılıç,82) yine de bu kuralların sırf ticari kazanç ele etmek için konulmuş olduğunu söylemek zor görünmektedir. Çünkü eğer bu kural-

lar sadece ticari kazanç elde etmeye yönelik olarak uydurulmuş olsalardı, mesela tavaf yapmak için giyilen elbise örneğinde olduğu gibi, o zaman ya bir elbise satın almayı veya kiralamayı, o da olmazsa çıplak tavaf etmeyi kaide haline getirirlerdi. Bu kuralı da bir kişi için her hac tekrarında zorunlu kılarlardı. Halbuki eğer Hille mensubu bir hacı adayının Ahmesilerden bir dostu varsa ondan ödünç alacağı elbise ile de tavaf yapabiliyordu. Ya Ahmesilerden alacağı bir elbiseyle ya da çıplak tavaf etme şartı da sadece ilk defa hacca gelenler içindi. (Ali, 6/359)

Bu uygulamaya bakıldığında ise bunun da dini bir inanışa dayandığı görülmektedir. Çünkü bu inanışa göre insan bir günah işlerken bu günahına elbiseleri de iştirak etmekteydi ve dolayısıyla bu elbise ile yapacağı tavaf sahih olmazdı. Tavaf günahlardan arınma anlamında olduğu için her ne kadar kendi elbiseleriyle tavaf yapabildiklerine ve sonrada onu 'leka' olarak terk ettiklerine ilişkin haberler varsa da (Ezraki,166) sadece tavaf esnasında değil o elbiseyi tavaftan sonra da giymemeleri gerekirdi. Burada söz konusu olan "leka"nın mahiyeti etrafında tartışmalar ve birbiriyle çelişen rivayetler vardır. Bu nedenle günahkar olarak kabul edilen bu elbise atıldığı yerde bırakılıp çürümeye terk edilerek yeni bir elbise giyilirdi. Hill'den birisi tavafı ya Ahmesi bir dostundan emanet aldığı veya Ahmesilerden satın alma ve kiralama yoluyla temin ettiği bir elbiseyle yapabilmekteydi. (Ezraki, 166, Ali, 359)

Daha önce değinildiği gibi Ahmesiler dini bir toplum ve başta Kureyş olmak üzere hemen hemen tamamı Ahmesi olan Hicaz Arapları da dindar bir topluluk olduklarından, belki de o gün içlerinden peygamber çıkmaya en uygun bir topluluktur. Görünen o ki, Hz. Peygamberin davetine şiddetli tepki göstermelerinin arkasında dinsizlik yerine aşırı dinarlık yatmaktaydı. Çünkü onlar Ehlullah olarak din konusunda kendilerini her bakımdan yeterli görüyor ve Kilisenin yaptığı gibi dini tekellerine alarak dine dair konuşma hakkını kimseye paylaşmak istemiyorlardı.

Kaynaklarımızda yukarıda Abdulmuttalib'e ait beyitlerde ve Fil vakası esnasında sergilediği dindar tutumunda görüldüğü gibi, gözden kaçmasına rağmen şaşırtıcı bir dini tevekküle sahip olan Ahmesilerin derin dindarlıklarını gösteren çok fazla veri vardır. Mesela İslam öncesinde selden zarar gören Ka'be'yi yeniden inşa etmek için yıkmak gerektiğinde Mekkelilerin Allah'ın beytini yıkmaktan korkmalarına karşılık Velid bin Muğire'nin sergilediği davranış ve söyledikleri sözler bunun çarpıcı örneklerindedir. Efsanevi bir rivayete bakılırsa Ka'beyi her yıkmak istediklerinde başı oğlak başına benzeyen bir yılan çıkararak onları yıkmaktan menediyordu. Bunun üzerine Kureyş Makam-ı İbrahim'de toplanmış ve Velid bin Muğire onlara şu konuşmayı yapmıştı: "Ey kavmim! Beytullah'ı yıkmakla siz iyilik yapmak istemiyor musunuz? Onlar da evet dediler. Velid b. Muğire: Öyle ise Allah iyi niyetlileri helak etmez. Lakin Rabbinizin Beytini tamirde mallarınızın en helal olanını verin; faizden kazanılan, veya kumardan elde edilen, veya fahişe satmaktan iktisap edilen pis malları vermeyin, Beytullah'ı habis mallarınızdan koruyun. Zira Allah, ancak helal olanı kabul eder." (Ezraki, 157) dedikten sonra Kureyş bunları yapmış ve sonra Makam-ı İbrahim'de toplanarak şöyle dua etmişlerdi: "Ey Allahımız! Eğer Beytin yıkılmasına razı değilsen onu tamamlattır ve bu

yılanı buradan uzaklaştır.” Bunun üzerine Allah bir kuş göndermiş ve bu kuş o yılanı oradan uzaklaştırmıştır.(Ezraki, 158)

Yine cahiliye şairlerinden Ebu’s-Salt es-Sakafi’nin şiirinden bir beyit şöyledir:

“Şüphesiz Rabbimizin ayetleri apaçıktır,

Ancak Allah’a inanmayanlar bunlara muhalefet ederler.”

Ahmesiler, Muğire b. Amr’ın bir şiirindeki “Ey bütün Ahmesi kabileleri bağışlayan Allahımız, helak edici şeylerden bizi kurtaran sensin” (Ezraki, 154) beytinde ifade edildiği gibi, Allah’a derinden bağlılık hissiyatı içerisinde Allah tarafından bağışlandıklarını düşünüyorlar. Belki de onlardaki ahret inancının silikliğinin nedeni de Yahudilerde olduğu gibi Allah tarafından bağışlanmış olduklarına inanmalarına dayanmaktadır. Nitekim bilindiği gibi Yahudilerde de ahret inancının görünürlülüğü azdır.

4-Konunun Kur’an Tefsiri Açısından Önemi

Cahiliye dini ve bu şemsiye altında yer alan Ahmesilik, Hillilik ve Tılsilik gibi dini yapılanmalar anlaşılmadan bu topluma hitaben inmiş olan Kur’an’ın doğru anlaşılmasında da ciddi sorunların olacağını söylemek hiç abartı olmaz. Mesela Bakara 189, 198-199 ve A’raf 27-33 gibi birçok ayetin Ahmesilikle dolaysız ilgili olduğu açıktır. Yine Tevbe suresinin müşriklere ultiatom veren ayetleri direk Ahmesilik-Hillilik düzenine yöneliktir. Bu bakımdan şayet Bakara/189 ayetindeki evlere arkalarından girmenin iyilik olduğuna ilişkin ayet eğer bir Ahmesi dinsel kuralı ile ilgiliyse (Taberi, 3/556) o halde bu ayeti lafzi manasında olduğu gibi, buna bir iyilik olarak inanarak ihramlyken evlerine kapıları yerine arkasından bir delik açarak girdikleri şeklinde anlamamız gerekir.

Sonuç

Kabaca ortaya konan manzara, şunu gösteriyor: Ahmesilik Kusay zamanından başlayarak zaman içerisinde onların üstünlüklerini de beraberinde yerleştiren Hz İbrahim’in dininden bozma tarikatvari dinsel bir gelenek gibi görünmektedir. Ka’be’nin kutsiyeti üzerine inşa edilen bu gelenek, dini bir gelenek ve mensupları da dindar olmakla birlikte aynı zamanda siyasi, ekonomik, ticari, askeri ve sosyal bir örgütlenmedir. Dolayısıyla Araplar iki din üzerindeydiler” ifadesindeki din tabirini, dinsel gelenek olarak anlamak daha uygun olur. Ahmesiliğin özellikle Ka’be merkezli sağlam bir siyasi yapıdan ve buna bağlı olarak İla’f’tan güç alan dini bir yapı olması, belki de komşuları olan Yahudilerle etkileşim içerisinde gelişen Ahmesilik üstün din ve millet anlayışının diğer Araplar tarafından tanınması sonucunu doğurmuştur. Nitekim onların Hilli’ler için koydukları dini vacibatın Hilli’ler tarafından da aynen dinsel kurallar olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Bu da Ahmesiliğin Cahiliye dönemi Araplarının din anlayışında merkezi role sahip olduğunu göstermektedir. Ahmesiliğe merkezi rol veren unsurların başında ise kuşkusuz Ahmesiliğin başta Kureyş olmak üzere Mekke’nin dini olmasıydı.

Ahmesi kabileler hesaplandığında Ahmesiliğin aynı zamanda Arapların önemli bir kısmının dinsel geleneği olduğu da görülmektedir.

Anakronizm çekincemize rağmen, Ahmesiliği, dini önderi ya da şeyhi Ka'be olan dini bir tarikata benzetmek pek yanlış olmaz; aksine muhayyilemize bırakacağı izler bakımından daha açıklayıcı olabilir. Çünkü dini bir tarikatın çoğu reflekslerini gösteren bu oluşumun tarikattan beklide tek önemli farkı, başında bir şeyhinin olmamasıdır. Ama Ahmesilik oluşumunda şeyhin icra ettiği fonksiyonu Ka'be icra etmektedir. Çünkü burada kutsiyetin kaynağı bir şeyh değil Ka'be'dir. Cemaatin organizasyonunu ise Kusay'dan itibaren, şeyhin aile efradı konumundaki Allah'ın beytinin muhafızları, Allah'ın komşuları ve Allah'ın bağışlamış olduğu kendi ehli olan Kureyş kabilesinin ileri gelenleri ve onların lideri olan kişi yapmaktadır. Putçuluk ise, Ka'be'ye atfedilen anlamın zamanla çığırından çıkmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Bazı meşhur putların kutsanan bazı şahsiyetlerin heykelleri oldukları ve Uzza'nın da kutsiyet atfedilen üç ağaçtan ibaret olduğu hatırlanacak olursa bunun günümüzde örneklerine rastlanan bir tür dindarlık olduğu daha açık hale gelir.

Eğer durum böyleyse o zaman, Ahmesilik, Hilli'lik ve bu ikisi arasında yer alan Tılsilik dini yapılanmaları anlaşılmadan Cahiliye Arap dininin anlaşılması imkansız hale gelir. Hatta bu üç kavramın Cahiliye Dini kavramını da yeni bir içeriğe kavuşturacağı söylenmelidir. Hz. Peygamber'in onların uydurdukları bid'atleri kaldırma ile mükellef kılınmasına rağmen gelen birden fazla rivayette kendisinin de Ahmesi olduğunu ikrar etmiş olması oldukça düşündürücüdür. (et-Taberi, 3/556) Nitekim, Resulullah'ın bir Ahmesi geleneğinin icabı olarak İyad bin Hımar el- Mücaşii'nin haremisi olduğu bilgisi kaynaklarımızda yer almaktadır. (İbn Habib, Cevat Ali, 360)

KAYNAKÇA

- Ali, Cevat, el-Mufassal fi Tarîhi'l-Arab Kable'l-İslam, Bağdat, 1993.
- Arendonk, C. Van, Hums, M. E. B. İ.A. İstanbul, 1993.
- Çelikkol, Yaşar, Cahiliye Döneminde Mekke, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.
- Ezrakî, Ebu'l-Velid, Muhammed b. Abdillâh, Ahbaru Mekke ve Ma Câne Fiha Mine'l-Asar, Mekke, 1996.
- Günaltay, Muhammed Şemsettin,
- İbn. Habîb, Ebu Cafer Muhammed, Kitabu'l Muhabber, Haydarabad, 1942,
- , el-Munammak fi Ahbari Kureys, Beyrut, 1985.
- İbn. Hişam, es-Siretu'n-Nebeviye, (Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi) çev. Hasan Ege, İstanbul, 1985.
- İbn. İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar, Siretu İbn. İshak, (Siyer) Çev, Sezai Özel, İstanbul, 1991.
- İbn. Sa'd, et-Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1985.
- Kılıç Ünal, Dini İçerikli Ekonomik Bir Kvrâm: Humus, C.ü. İ. F. Dergisi, c.8,/1, 2004, Sivas.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, Fil Hadisesinin Arap Yarmadasındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme, İslami İlimler Dergisi, c. 1, s. 2, Çorum, 2006.
- El-Kelbî, Hişam b. Muhammed, Kitabu'ul-Asnam, (Putlar Kitabı) çev. Beyza Düşüngen, Ankara, 1969.
- Ortakaya, Mehmet, İslam Öncesi Hicaz Bölgesi Araplarının Din Anlayışı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995, Ankara.
- Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Camiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'an, Mahmud Muhammed Şakir ve Ahmed Muhammed Şakir Tahkiki, Kahire, Tarihsiz.